

УДК 343.347

Давидова М. М. – ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СХИЛЕННЯ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Досліджено кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 315 Кримінального кодексу України. Проаналізовано поняття «схилання до вживання наркотичних засобів». Окреслено визначальні чинники кваліфікації цього виду злочинів, що відмежовують їх від інших кримінальних правопорушень. Запропоновано способи вдосконалення цієї кримінально-правової норми.

Ключові слова: наркотичні засоби, психотропні речовини, схилання, наркозлочинність, незаконний наркообіг, наркоманія, наркозалежність.

Проблема поширення наркоманії викликає занепокоєння в усьому світі. Це асоціальне явище становить реальну загрозу для правопорядку та безпеки держав, а також здоров'я як окремих осіб, так і цілих націй.

Суспільна небезпека передусім полягає в тому, що немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин або їх аналогів (далі – наркотиків і психотропів) активізується завдяки безперервному втягненню нових осіб до таких дій. Це стимулює стійкий попит на зазначені речовини. До того ж, такий масовий негативний вплив на здоров'я населення нерідко супроводжується небезпечними наслідками (учинення тяжких злочинів або самогубства, зараження ВІЛ-інфекцією, розвиток психічних захворювань тощо). Науковці наголошують, що втягнення осіб як споживачів у незаконний наркообіг забезпечує кримінальний світ стійким попитом на заборонені засоби, тобто гарантує ринок їх збуту [1, с. 141].

Одним зі способів утягнення нових осіб (переважно молоді) у незаконний наркообіг є схилання їх до вживання наркотиків чи

психотропів. Така протиправна діяльність спричиняє стрімке поширення наркотизму серед дітей підліткового та юнацького віку. Таким чином, протиправне діяння щодо схиляння до вживання наркотиків чи психотропів, відповідальність за яке визначена в ст. 315 Кримінального кодексу (КК) України, посідає особливе місце серед злочинів у сфері незаконного наркообігу та потребує пильної уваги практичних працівників правоохоронних органів і науковців.

Проблемі незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів приділяли увагу чимало українських учених, серед яких Г. М. Курілов, А. А. Музика, Д. Й. Никифорчук, Ю. Г. Пономаренко, В. Г. Пшеничний, Л. В. Раєцька, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, С. О. Сафронов, О. В. Сачко, О. М. Стрільців, Я. В. Ступник, М. С. Хруппа. Проте поза увагою дослідників залишилося питання специфіки кримінально-правової характеристики схиляння до вживання наркотичних засобів.

Метою цієї статті є дослідження особливостей кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 315 КК України, та поняття схиляння до вживання наркотичних засобів.

Активізація втягування у сферу вживання психоактивних речовин дітей підліткового та юнацького віку – це реальність сьогодення України. Із цією безпрецедентною за масштабами й наслідками проблемою українське суспільство стикнулось із середини 1980-х років.

На жаль, фахівці досі не виробили єдиного підходу до оцінки рівня наркотизації населення як у країні загалом, так і в її окремих областях, районах, містах. Результати досліджень характеристик споживачів і розповсюджувачів наркотиків, а також визначення кількості вчинених наркозлочинів, отримані фахівцями в різних галузях знань (соціології, медицині, психології, юриспруденції тощо), різняться за багатьма показниками в десятки або навіть сотні разів. Нерідко кількісний показник наведено без урахування латентності та порівняння з аналогічними даними в регіонах. Таким чином, наявні показники відображають лише приблизну картину реальної ситуації.

Більшість фахівців погоджується стосовно того, що ситуація з наркотиками в Україні дуже серйозна й означена тенденцією до погіршення. До того ж, вона супроводжується активізацією інших негативних соціальних процесів у суспільстві, а також

ускладнюється тим, що від профілактики поширення незаконного наркообігу та розвитку наркотизму фактично усунені правоохоронці. Так, головний нарколог Львівщини М. О. Кабанчик зазначає, що: «...за три роки ніхто з правоохоронців не привів до нас жодної дитини» [2].

Статистичні дані засвідчують, що впродовж останніх трьох років в Україні питома вага наркозлочинів від загальної кількості облікованих злочинів зменшилась із 6 до 4,5 %. Так, у 2013 році кількість облікованих злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, становила 33 982 (6 % від загальної кількості злочинів), з них 235 (0,7 %) – схилення до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин (ст. 315 КК України). У 2014 році загальна кількість зазначених злочинів становила 30 494 (5 %), із яких схилення – 233 (0,8 %). У 2015 році було зареєстровано 25 908 (4,5 %), серед яких схилення становило 158 (0,6 %). З початку 2016 року кількість наркозлочинів збільшилась – 478 291 випадків (3,4 %), з них 17 (0,1 %) злочинів – це схилення до вживання наркотиків і психотропів [3].

На нашу думку, зменшення наведених показників за визначений проміжок часу свідчить не про покращення ситуації, а про зменшення ефективності діяльності правоохоронців, фактичну ліквідацію спеціальних підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків на рівні районів тощо. Водночас незначна кількість виявлених злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вказує на недостатнє приділення уваги підрозділами Національної поліції проблемі схилення до вживання наркотичних засобів.

Високу латентність цих злочинів спричиняють як взаємна зацікавленість у їхньому приховуванні різних суб'єктів незаконного наркообігу (збувальників, споживачів наркотиків тощо), так і наявні проблеми в діяльності правоохоронних органів (наприклад, матеріально-технічні, організаційні, кадрові).

Ефективній протидії схиленню до вживання наркотиків або психотропів сприятиме поглиблене пізнання кримінально-правової характеристики та особливостей кваліфікації цих злочинів.

Відповідальність за схилення до вживання наркотиків або психотропів уперше було введено до кримінального законодавства України у 1969 році, коли Указом Президії Верховної Ради УРСР склад злочину, передбачений

ст. 208 КК УРСР «Втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність», було доповнено схилянням неповнолітніх до вживання наркотичних засобів. Згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 17 червня 1974 року № 2718, із цієї статті було виключено слова «схиляння неповнолітніх до вживання наркотичних речовин», а КК УРСР доповнено новою ст. 2295 «Схиляння до вживання наркотичних засобів».

Відповідно до диспозиції ст. 315 КК України, злочином визнано схиляння певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Варто зауважити, що редакцію цієї статті не змінювали з моменту прийняття Кодексу 2001 року. У юридичній літературі зазначено, що суспільна небезпечність схиляння полягає в поширенні зловживання наркотиками або психотропами та їх неконтрольованого вживання, активізації незаконного обігу, а також формування ринку споживачів [4, с. 905].

Об'єктом злочину є здоров'я особи. У ст. 315 КК України вжито словосполучення «певної особи». Воно передбачає, що схиляння до вживання наркотиків або психотропів не може бути безадресним, тобто протиправні дії (пропозиція, порада, умовляння, переконування тощо) спрямовані стосовно конкретної особи (осіб).

Поняття та ознаки наркотиків або психотропів визначено Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 22 грудня 2006 року № 530-V. Такі засоби або речовини також передбачено «Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», який було складено відповідно до законодавства та міжнародних зобов'язань України і затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770.

Об'єктивна сторона злочину характеризується схилянням певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів.

Схиляння до вживання наркотиків або психотропів у юридичній літературі – це будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на те, щоб викликати в іншій особі бажання чи домогтися від неї згоди вжити заборонені засоби [5, с. 405–406].

У Великому тлумачному словнику української мови слово «схиляти» має значення «переконувати, умовляти, примушувати робити що-небудь, погоджуватись на щось» [6, с. 1222]. До того

ж, термін «схиляння» є синонімом понять «підмовляння» та «втягнення» [7, с. 131].

Отже, схилити до вживання наркотиків або психотропів означає переконати особу спробувати, вжити будь-який із зазначених препаратів; викликати в неї бажання, рішучість прийняти їх, відчути ейфорійний ефект, пережити стан наркотичного сп'яніння тощо.

Схиляння може бути вчинено лише у формі активної дії. Передбачені в ст. 315 КК України дії означають збудження бажання в певної особи вжити наркотики або психотропи добровільно. Способи схиляння можуть бути різними (умовляння, пропозиція, надання порад, прохання, переконання, обіцянка винагороди або іншої вигоди тощо) і виражатися словесно, у конклюдентних діях, у письмовій формі, з використанням техніки тощо.

Термін «вживання», застосований у ст. 315 КК України, означає прийом наркотиків або психотропів через рот у вигляді пігулок, порошку, шляхом введення ін'єкцій, вдихання порошку через ніс, куріння, жування рослин або вживання настою тощо.

Злочин має усічений склад. Його вважають закінченим із моменту вчинення дій, спрямованих на залучення іншої особи до вживання наркотиків або психотропів. Відповідальність за нього настає незалежно від того, чи вжила конкретна особа наркотик або психотроп, чи відмовилася це робити. Для наявності складу злочину не важливі ступінь сп'яніння і факт вживання особою до цього наркотиків або психотропів.

Від схиляння особи до вживання наркотиків або психотропів необхідно відрізняти незаконне введення в організм іншої особи проти її волі наркотичного засобу або психотропної речовини, поєднане з насильством, погрозою його застосування чи обманом. Такі дії повинні бути кваліфіковані за ст. 314 КК України.

Варто зазначити, що немає єдиного підходу щодо визначення дій, спрямованих на схиляння до вживання наркотиків або психотропів та кваліфікації дій винної особи за вчинення цього злочину. Дискусійним є питання стосовно того, чи може розглядатись як схиляння до вживання наркотиків або психотропів розповідь особи у присутності інших людей про власні враження від споживання наркотиків, якщо при цьому не було висловлено пропозиції вжити їх [8, с. 167].

На нашу думку, якщо певна особа попросила розповісти іншу особу про власні враження від споживання наркотиків, їхню користь тощо, то дії особи, яка розповіла про це і не пропонувала вжити заборонені засоби і речовини, не повинні бути кваліфіковані як схиляння. Якщо інша особа сама почала розповідати про власні враження від вживання наркотиків, їхню користь чи спосіб виготовлення, це може свідчити про наявність умислу щодо схиляння до вживання наркотичних засобів.

Деякі науковці вважають, що схиляння до вживання наркотиків частково збігається з підбурюванням до вчинення злочину, що є самостійним видом співучасті, закріпленим у ч. 4 ст. 27 КК України. Ці протиправні дії можуть полягати в умовлянні [9]. Варто зазначити, що підбурювання в кримінально-правовому контексті супроводжує вчинення злочину, а вживання наркотиків або психотропів саме по собі не є злочином.

Враховуючи різноманітність поглядів щодо тлумачення поняття «схиляння до вживання наркотичних засобів» у судово-слідчій практиці, відповідні рекомендації надано в Постанові Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4. Згідно з вказаним документом, під час кваліфікування дій за ст. 315 КК України схиляння до вживання наркотичних засобів рекомендовано сприймати як будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо). Відповідальність за цей злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто від того, вжила інша особа зазначені заборонені засоби і речовини чи ні.

У процесі кваліфікації злочину, передбаченого ст. 315 КК України, необхідно розрізняти схиляння до вживання наркотиків або психотропів і деякі форми їх збуту. Згідно з вказаною Постановою, якщо особа схиляла когось до вживання наркотиків чи психотропів, збувала ці засоби, речовини споживачеві або брала участь у їх викраденні, незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту або без неї, то її дії потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, визначених ст. 315 та, відповідно, ст. 307 або ст. 308 чи ст. 309 КК України. Це підтверджують матеріали судово-слідчої практики [1, с. 144].

Так, Ізмаїльський міськрайонний суд Одеської області кваліфікував дії особи, яка в травні 2014 року виготовила та

зберігала наркотичний засіб (опій ацетильований) з метою збуту, схиливши іншу особу до його вживання шляхом ін'єкції, за ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 307 КК України [3].

На думку окремих науковців, наприклад, пригощання знайомого однією цигаркою з гашишем (якщо її було виготовлено з метою особистого вживання) задля вияву люб'язності є схилинням до вживання наркотичних засобів, однак не їх збутом [4, с. 905].

Доречно розглянути співвідношення понять «схилиння до вживання наркотиків» та «реклама і пропаганда наркотиків». Останнє фахівці вважають змістовно ширшою категорією. Водночас схилиння, як зазначає О. В. Гузеєва, позначає лише один із можливих способів пропаганди наркотичних засобів або психотропних речовин [10, с. 36].

На сьогодні в Інтернеті можна знайти будь-яку інформацію щодо способів вживання і приготування наркотиків, а також очікуваних ефектів від їх вживання. До того ж, пропаганда наркотиків здійснюється шляхом розповсюдження відповідної літератури, листівок тощо, а продаж наркотиків – через Інтернет. Протидія таким суспільно небезпечним проявам є складним завданням, особливо з огляду на відсутність відповідних нормативно-правових важелів [11]. За таких умов рекламування наркотиків, спрямоване на широке коло осіб, не є схилинням у контексті ст. 315 КК України. Не встановлюють відповідальність за пропаганду наркотиків й інші норми КК України.

У ст. 35 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 року № 60-95-ВР зазначено, що рекламу наркотиків і психотропів на території України дозволено розповсюджувати виключно у спеціалізованих друкованих виданнях чи будь-яких інших засобах інформації, призначених для медичних, фармацевтичних, наукових працівників у сфері охорони здоров'я. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 8 липня 1999 року № 863-XIV, рекламу наркотиків та психотропів можна здійснювати згідно з нормами Закону України «Про рекламу» від 3 липня 1996 року № 270/96-ВР. Однак у Законі України «Про рекламу» не йдеться про наркотики та психотропи. Не містить норми щодо відповідальності за незаконне

рекламування наркотиків або психотропів і адміністративне законодавство України.

Таким чином, рекламування (пропаганда) наркотиків або психотропів держава фактично не контролює, а торговці наркотиками мають можливість уникати відповідальності.

У порівняльно правовому контексті доречно зазначити, що в параграфі 843 (с) розділу 18 Зібрання Законів США описано ознаки кримінально-караного рекламування наркотиків або психотропів, серед яких можна назвати пропозиції в друкованих засобах масової інформації та Інтернеті. Також параграф 843 (b) криміналізує застосування засобів комунікації (передусім, мереж телерадіомовлення) в процесі вчинення будь-якого федерального наркотичного злочину. Схожі за змістом заборони передбачені антинаркотичними законами окремих штатів. Таким чином, американський законодавець обрав шлях законодавчої деталізації форм злочинного пропонування контрольованих речовин до вживання [11].

На нашу думку, в Україні також доцільно запровадити кримінальну відповідальність за рекламування та пропаганду наркотиків, оскільки такі діяння негативно впливають на широке коло осіб, передусім на молодь.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 315 КК України, є загальним, тобто це може бути фізична та осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона схиляння до вживання наркотиків або психотропів характеризується виною у формі прямого умислу. Винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер власних дій, виражених у схилянні іншої особи до вживання наркотиків або психотропів і бажає їх здійснити. Цілі та мотиви діяння в законодавстві не конкретизовано. Зазвичай метою діянь під час учинення схиляння до вживання наркотиків або психотропів є розширення девіантного середовища наркоманів через залучення до споживання дедалі більшої кількості громадян, а також розширення сфери збуту відповідних препаратів. Мотивами можуть бути прагнення долучити конкретну особу до споживання наркотиків, помста, своєрідне почуття товариськості й дружби, бажання допомогти людині у складних життєвих ситуаціях, втеча від дійсності тощо [11].

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його: 1) повторно; 2) щодо двох чи більше осіб; 3) щодо

неповнолітнього; 4) особою, яка раніше вчинила один зі злочинів, передбачених ст. 307, 308, 310, 314, 317 КК України (ч. 2 ст. 315 КК України).

Схиляння до вживання наркотиків або психотропів, учинене щодо двох чи більше осіб, можна визначити як дії, спрямовані на те, щоб викликати в них бажання чи домогтися від них згоди вжити вказані засоби чи речовини за умови, що вони мали єдиний умисел і були учинені в одному й тому самому місці.

Неповнолітньою є особа, яка не досягла 18-річного віку. За цією ознакою кваліфікують дії винного не лише тоді, коли йому був відомий фактичний вік потерпілого, а й коли за певних обставин він міг та мав це розуміти. Нести відповідальність за ч. 2 ст. 315 КК України за схиляння неповнолітнього до вживання наркотиків або психотропів може лише осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 18-річного віку. Якщо ж винна особа також є неповнолітньою, то її дії кваліфікують за ч. 1 ст. 315 КК України [12, с. 794].

Схиляння неповнолітнього до вживання наркотиків або психотропів не потребує додаткової кваліфікації за статтею про втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України). Однак, якщо було встановлено факт схиляння неповнолітнього також до вживання інших одурманюючих засобів, то дії винного потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 315 і ст. 324 КК України.

На нашу думку, ч. 2 ст. 315 КК України доцільно доповнити ще однією кваліфікуючою ознакою – учинення схиляння з метою збуту наркотиків чи психотропів. За результатами аналізу судово-слідчої практики 30 % осіб, визнаних у 2015 році винними у скоєнні злочину за ст. 315 КК України, вчинили його задля збуту зазначених речовин [3]. Тобто втягнення нових осіб у незаконний наркообіг як споживачів шляхом схиляння до вживання наркотиків або психотропів забезпечує стійкий попит на наркотичні засоби. Таким чином, ця небезпечна тенденція потребує відповідного законодавчого реагування.

Вагоме значення для юридичної оцінки дій, спрямованих на збудження в особи бажання вжити наркотики або психотропи, має поведінка власне потерпілого [13]. Інакше кажучи, якщо особа вже хвора на наркоманію і не відмовляється від вживання наркотиків, то наявність складу злочину, визначеного ст. 315 КК України,

є сумнівною. У такому разі його можна кваліфікувати не як схиляння, а як збут відповідно до ст. 307 КК України. Водночас найбільш повно кваліфікувати злочин можна в кожному конкретному випадку. Аналізу підлягають ознаки суб'єктивної сторони злочину та інші обставини, що в комплексі становлять кримінально-правову характеристику кримінального правопорушення.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що аналіз кримінально-правової характеристики схиляння до вживання наркотичних засобів дає змогу виявити певні прогалини в законодавстві, усунення яких надасть можливість більш ефективно протидіяти цим злочинам. Тому вважаємо, що доцільно доповнити ч. 2 ст. 315 КК України ще однією кваліфікуючою ознакою – учинення схиляння з метою збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. До того ж, необхідно криміналізувати пропаганду та рекламу наркотиків, учинених задля схиляння до їх вживання.

Аналіз кримінально-правових ознак злочину, передбаченого ст. 315 КК України, дав змогу окреслити поняття «схиляння до вживання наркотичних засобів» і визначити його як будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на те, щоб збудити в іншій особи (осіб) бажання чи переконати її (їх) вжити наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, учинені з метою збуту таких засобів (речовин) чи без неї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилевська Ю. О. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: проблеми кримінально-правової кваліфікації : практ. посіб. / Ю. О. Данилевська, Д. В. Каменський. – Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – 288 с.
2. Інтерв'ю головного лікаря-нарколога Львівщини М. Кабанчик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivpost.net/lvivnews/n/37861>. – Назва з екрана.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. – Назва з екрана.

4. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. Б. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-те, доповн. – Харків : Одіссей, 2008. – 1208 с.
5. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-те, переробл. і доповн. – Харків : Право, 2010. – 608 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1428 с.
7. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – Київ : Логос, 1998. – 324 с.
8. Майоров А. А. Наркотики: преступность и преступления / А. А. Майоров, В. Б. Милинин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 290 с.
9. Коржанський М. І. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М. І. Коржанський. – Вид. 2-ге. – Київ : Атіка, 2002. – 640 с.
10. Гузеева О. В. Склонение или пропаганда? / О. В. Гузеева // Законность. – 2008. – № 2. – С. 35–37.
11. Свірін М. О. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (поняття та особливості кваліфікації) / М. О. Свірін // Наука і правоохорона. – 2015. – № 3 (29). – С. 126–132.
12. Науково-практичний коментар Кримінальний кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Київ : Каннон, А.С.К., 2003. – 1104 с.
13. Мирошніченко Н. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией / Н. А. Мирошніченко, А. А. Музика. – Киев : Высш. шк., 1988. – 298 с.

Стаття надійшла до редколегії 09.12.2016
